

Mela Mihemmed Beşîrê Îlyozî û Cihê Wî di Edebîyata Kurmancî da

Molla Muhammed Beşîrê Îlyozî ve Kurmanci Edebiyatındaki Yeri

Molla Muhammed Beşîrê Îlyozî and His Place in Kurmanji Literature

Ayhan YILDIZ

Ayhan YILDIZ	Ayhan YILDIZ https://orcid.org/0000-0002-8763-4182 ayhanyildiz@artuklu.edu.tr Dr., Mardin Artuklu University, Institute of Living Languages in Türkiye, Department of Kurdish Language and Culture, Mardin, Türkiye
Jêgir Citation Atıf	Yıldız, A. (2024). Mela Mihemedê Îlyozî û Cihê Wî di Edebiyata Kurmancî da. The Journal of Mesopotamian Studies (16), 4-25 DOI: https://doi.org/10.35859/jms.2024.1415624 .
Dîroka Şandinê Submission Date Geliş tarihi	06.01.2024
Dîroka Qebûlê Acceptance Date Kabul Tarihi	19.03.2024
Dîroka Weşandinê Publication Date Yayın tarihi	30.03.2024
Cureyê Gotarê Article Type Makale Türü	Gotara vekolinê Research article Araştırma makalesi
Hakemî Peer-Review Hakemlik	Cot Nenas – Du ji derve Double anonymized - Two External Çift Taraflı Kör Hakemlik – İki hakem
Beyana Etîk Ethical Statement Etik Beyanı	Hafîye beyankirin ku di pêkanîn û nivîsîna vê xebatê de hemû rêzîkên zanistî û etîk hatine şopandin û hemû çavkanî bi awayekî têkûz hatine referanskirin It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Bu çalışma yapılırken ve yazılırken bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve kullanılan tüm kaynaklara uygun şekilde atıfta bulunduğu beyan edilir.
Kontrola Întihalê Plagiarism Checks Benzerlik Kontrolü	Belê – iThenticate Yes – iThenticate Evet – iThenticate
Nakokiyên Berjewendiyên Conflicts of Interest Çıkar Çatışması	Di gotarê de di navbera nivîskar û ti aliyên din nakokîya berjewendiyê tune ye. There is no conflict of interest between the author and any parties in the article. Yazar ile makalede yer alan taraflar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Alîkarîya Darayî Grant Support Maddî Destek	Nivîskar beyan dîke ku wan wî ji bo vê vekolinê ti fonên derveyî wernegirtine. The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research. Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul etmektedirler.
Mafê Telifê & Destûr Copyright & License Telif Hakkı & Lisanslama	Nivîskar li jê lîsansa CC BY-NC 4.0 mafê xwe yê li ser xebata xwe diparêzin. Authors publishing in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. Dergide yayın yapan yazarlar, CC BY-NC 4.0 kapsamında lisanslanan çalışmalarının telif haklarını saklı tutarlar.

KURTE

Mela Beşîrê Îlyozî, wekî alimekî edîb li herêma xwe dihat naskirin. Di nav gel da dihat gotin ku berhemên wî yê bi kurmancî hene; çî heye ku heta niha nehatibûn çapkirin û negihaştibûne ber destê xwendevanan. Li ser vê sedemê di vê lêkolînê hewl hat dayîn ku ev edîb digel berhemên wî bihê naskirin. Mela Beşîr, bi tevî ku alimekî edîb ê herêma Torê û Batmanê ye û berhemên wî yê edebî û dînî bi kurmancî hene, heta niha bi firehî bi rêbazeke akademîk xebat li serê nehatîye kirin. Binemala wî jî ku ye, jîyana wî li kê derê derbas bûye û berhemên wî çî ne, bi temamî nahên zanîn. Piştî ku hinek daneyên têkildarî vî mielîfî û berhemên wî jî qada lêkolînê hatin berhevkerin, cihê ku ew lê dimîne hat tesbîtîkirin, hevpeyvîn pê ra hat kirin û berhemên wî hatin mitalekirin. Li ser bingeha vê xebata sehayî, agadariyên pêwîst ên têkildarî binemal, bîyografi û berhemên vî edîbî hatin komkirin û li ser van daneyan jî analîza kesayetiya wî ya edebî û berhemên wî hat kirin. Digel xebatên îlmî û xizmetên dînî, wî berhemên edebî û dînî jî bi kurmancî nivîsîne. Mela Beşîr, digel ‘eqîdenameyek, mewlûdek, meqtelnameyek û tecwîdeke bi kurmancî, wî hin helbestên tesewufî û civakî jî bi zimanê erebî û kurmancî hûnane. Ji şewaza berhemên wî dîyar bû ku wî jî ekolên edebî yê dîroka edebiyata kurdî, daye ser şopa Ekola Aqtepiyan. Digel vê berhemdariya wî ya hêja ku nêzi nîvsedsalekê bi ser da bihûriye jî, hîn yek berhemeke wî nehatîye çapkirin. Heke xebatên akademîk li ser berhemên wî bihên kirin, dê cihê wî di raborîya ekolî ya qonaxên edebîyata klasîk a kurdî da hîn zelaltir bihê tesbîtîkirin.

Peyvên Sereke: Dîroka edebîyata kurdî, ekolên edebî yê kurmancî, mutesewufên kurd, berhemên Mela Beşîrê Îlyozî, kesayetiya Mela Beşîrê Îlyozî

ÖZ

Mela Beşîrê Îlyozî, bîlgede edîp bir alim olarak tanınıyordu. Halk arasında onun Kurmancî eserlerinin olduğu söyleniyordu; ancak şimdiye dek eserleri yayımlanmamış ve okuyucuların eline yetişmemişti. Bu sebeple bu araştırmada, bu edibin eserleriyle beraber tanıtılmasına çalışıldı. Mela Beşîr, Tor ve Batman bölgesi bir alim edibi olduğu halde ve onun Kurmancî olarak edebi ve dini eserleri olmasına rağmen, şimdiye kadar geniş bir şekilde akademik bir yöntemle onun üzerinde bir çalışma yapılmamıştır. Ailesinin kim olduğu, yaşamının nerede geçtiği ve eserlerinin neler olduğu, tam olarak bilinmemektedir. Yazar ve onun eserleriyle ilgili veriler, araştırma alanından toplandıktan sonra, onun kaldığı yer tespit edildi, kendisiyle görüşme yapıldı ve eserleri mütlaa edildi. Bu saha çalışması esas alınarak edibin ailesi, yaşamöyküsü ve eserleriyle ilgili gerekli bilgiler toplandı ve bu veriler üzerinden onun edebi kişiliği ve eserlerinin analizi yapıldı. İlmî çalışmalar ve dini hizmetlerin yanı sıra o, edebi ve dini eserleri de Kurmancî olarak yazmıştır. Mela Beşîr, bir Akaidname, bir Mevlit, bir Maktelname ve manzum bir Tecvitnamenin yanında, tasavvufî ve sosyal konularla ilgili bazı şiirleri de Arapça yazmıştır. Eserlerindeki üsluptan anlaşıldığı kadarıyla, Kürt edebiyatı tarihinin edebi geleneklerinden Aktepe Ekolünü takip etmiştir. Bu edebi üretimine ve üzerinden yarım yüzyıla yakın zaman geçmesine rağmen, çalışmalarından hiçbir tanesi şimdiye kadar yayımlanmamıştır. Eserleri üzerinde akademik çalışmalar yapılsa, onun Kürt edebiyatı tarihi edebi geleneklerin içindeki yeri daha açık şekilde belirlenebilir.

Anahtar Sözcükler: Kürt edebiyatı tarihi, Kürmancî edebi gelenekleri, Kürt mutasavvurları, Mela Beşîrê Îlyozî'nin eserleri, Mela Beşîrê Îlyozî'nin edebi kişiliği

ABSTRACT

Mela Beşîrê Îlyozî was known as a scholar in the region. It was popularly rumoured that he had written works in Kurmanji, but until now his works had not been published and had not reached the hands of readers. For this reason, this research has set out to introduce this scholar together with his works. Although Mela Bashir was a scholar of the Tor and Batman region, and although he wrote literary and religious works in Kurmanji, until now he has not been extensively studied in an academic way. It is not well known who his family was, where his life took place and what his works are. After collecting the data about the author and his works from the research area, the place where he stayed was identified, he was interviewed and his works were discussed. Based on this fieldwork, the necessary information about the author's family, biography and works were collected and his literary personality and works were analysed on the basis of these data. In addition to his scientific studies and religious services, he also wrote literary and religious works in Kurmanji. Mela Beşîr wrote an Aqedah of Faith, a Mevlit, a Maktelname and a Tajvitnam in verse, as well as some poems on mystical and social issues in Arabic. From the style of his works, it is clear that he followed the Aktepe School, one of the historical literary traditions of Kurdish literature. Despite this literary production and the passage of nearly half a century, none of his works have been published so far. If academic studies are carried out on his works, his place in the historical literary traditions of Kurdish literature can be determined more clearly.

Keywords: History of Kurdish literature, Kurmanji literary traditions, Kurdish Sufis, works of Mela Beşîrê Îlyozî, literary personality of Mela Beşîrê Îlyozî

Destpêk

Herêma Torê bi xebatên ehlê medreseyê û aktîvîteyên tesewufê ve devereke dewlemend e. Li vê herêmê, ji serdema mîrektîyên kurdan ve hejmarek ji alimên edîb di hicreyên medreseyan da; pîrên mutesewuf ên navdar jî di dergehên tekyayan da gihastine. Mijara vê xebatê, ji alimên edîb ên vê deverê, Mela Mihemed Beşîrê Îlyozî û berhemên wî ne. M. M. Beşîrê Îlyozê bi tevî ku yek ji wan alimên giring e ku li vê deverê, di nav keşûhewayaya medreseyan da gihastîye; di tekyayan da mezin bûye, di pêvajoya jiyana xwe da di qada ilim û tesewufê da jî gelê xwe ra xizmet kirîye û pê ra jî berhemên giring ên edebî-dînî bi kurmancî nivîsîne jî, haya derdorên ku li ser dîroka edebîyata kurmancî dixebitin baş jê tune ye.

Digel ku Îlyozî di seredema xwe ya salên 1950yî da bi berhemên xwe yê edebî yê kurmancî û erebî di nav derdora xwe ya herêmî da tê naskirin, bi qasî ku ji lêkolîna qadê hat famkirin, heta niha navê wî û xebatên wî, bi awayê ku heq dîke di nav lîteratura nivîskî ya dîroka edebîyata kurmancî de cih negirtîye.¹ Lewra vê xebatê ev rewş wekî pîrsgirêkekê da ber xwe û bi mebesta ku bîyografîya wî, digel berhemên wî derxe pêş û cihê wî di nav raborîya dîrokî ya edebîyata kurmancî da tesbît bike, derket sehayê. Bi tevî ku li herêma Torê û Batmanê jî edîbên alim ên edebîyata kurmancî ya klasîk hene, bîyografî û berhemên wan hîn bi temamî negihaştine ber destê pisporên dîroka vê edebîyatê. Ji ber ku heta niha hin edîbên vê herêmê nehatine naskirin û danasîn, dibe ku berhemên wan wenda bûbin jî. Lewra cihê edebî yê wan edîban û berhemên wan ji hêla raborîya dîrokî ve baş nehatîye dahûrîn. Gava ev edîb digel bîyografî û berhemên xwe bigihîjin ber destê lêkolêrên dîroka edebîyatê, bivê nevê dê tesbîtên çêtir li ser qonaxên dîrokî yê edebîyatê jî derkevin pêşber. Bi ser van da, dibe ku bi kêrî tesbîtîkirina asta enetelektuelî ya alim û edîbên edebîyata îslamî ya kurmancî jî hinekî din ronahî bibe. Rengekî din ê alîyê edebî û dînî yê herêmê derkeve pêş çavan. Lewra ev xebat, ji vî alîyê xwe ve giring xuya dibe.

1 Tenê amadekarê vê lêkolînê A. Yıldız (2021), di meqaleya xwe ya bi navê "Perwerdeya Tecwîdên Kurdî di Medreseyan Kurdan de û Analîzek li ser Zubdetut' Tecwîd li't-Talibî'l-Mustefîda Ebdurrehman el-Farûqî" da cih daye Mela Mihemed Beşîr û menzûmeyaya wî ya tecwîdê.

Ji bo ev lêkolîn bigihîje armanca xwe, bi rêya hevdîtîna û hevpeyvîna taybet ku bi şexsê M. M. Beşîr ra li mala wî pêk hatîye, pirsên mîna “Gelo Mela Mihemmed Beşîr kî ye, ji ku ye, tehsîla wî di çi astê da ye û berhemên wî çi ne û ji qonaxên edebî yên dîroka edebîyatê, li ser kîjan dab û ekolê ye?” hatine kirin. Ji bo bersivên van pirsan jî, xebata qadî hat kirin. Ji kesên derdora wî jî agadarî hatin komkirin û ji bo tesbîtkirina kesayetîya wî ya edebî û taybetmendîyên berhemên wî zanyarîyên pêwîst hatin wergirtin. Di pey xebata qadî da bîyografiya muellif hat ronîkirin, berhemên wî hatine dîtîna, hatin mitalekirin û li ber ronahîya notên hevpeyvînan û berhemên wî yên mewcûd, ji bo vê xebatê, dane hatin amadekirin. Piştî ku daneyên têkildarî jîyan, tehsîl, berhem û kesayetîya wî ya edebî û ramiyarî hatin raporkirin, êdî li ser bingeha vedîtînen lêkolînê analîza daneyan hat kirin û encama wan hat derbirin. Li jêrê, di pey binemal, bîyografi û danasîna berhemên wî da analîza kesayetîya wî ya edebî û berhemên wî bi giştî hat kirin.

1. Binemal û Bîyografiya Mela Beşîr

Navê pêşîyê xêzana Mela Mihemmed Beşîr, Derwêş e. Di zemanê wî da Mîrê Cizîrê tê ser Ava Spî, destmêj digire. Sewîlekî (cêr) wî heye, ka zêr e, zîv e, ji destê wî dikeve nav avê. Mîr zaf bi berê dikeve. Derwêş tê wir, pê dihise ku va ye Mîr zaf bi ber sebilê xwe dikeve. Lewra xwe davêje çem, sewîlê wî derdixe û dibêje “Kerem ke.” Kêfa Mîr zaf tê, dibêje: “Çiqas deynê min e?” Derwêş dibêje “Eyb e ‘eyb Mîrê min, ez ne ji wan însanan im ku bi heq tiştan bikim.” Mîr dibêje: “Na wele gerek e ez tiştêkî bidime te.” Dike û nake, Mîr nasekine, Derwêş dibêje: “Îlyoza te heye, bide min.” Dibêje: “Here, tev ji te ra.” Derwêş dibêje: “Wele ez vê jî qebûl nakim.” Mîr dibêje: “Çi dixwazî?” Dibêje: “Tu yê vêga bidî min, sibehê tu yê bibêjî min nedaye te.” Mîr dibêje: “Ê tu çi dibêjî?” Dibêje: “Kerem min ji te ra û bira ew der ji min ra be.” Navê bavê Mela Mihemmed Beşîr, Mela Nezîr e, navê bavê wî jî Mela Hesen e, navê bavê wî jî Taha ye. Mela Nezîr di şerîetê da şareza bûye di wextê xwe da. Mîrê Botan di zemanê xwe da erd daye kalê wan.²

Mela Beşîr di sala 1938an de li gundê Îlyozê ku li ser Kercewsê (Gerçûş) ye hatîye dinyayê. Îlyoz bi qasî 40 deqîqeyan li rojhilatê Kercewsê dikeve. Piştî ku tehsîla xwe ya medreseyê diqedîne, wekî îmam diçe gundê Mîlika, ji wir jî diçe gundê Bilheyder û neh salan melatî dike. Li vir pîreka wî dimire û Şêx Qasim³ ku ji kurê xwe zaftir ji Mela Beşîr hez dike, wî dizewicîne. Ew li Bilheyderê derdora 15 feqîyan digire. Ji ber ku qadroya wî ya fermî tune ye, nikare wezîfeya xwe berdewam bike.

Zemanê ku di salên 1958an da wextê eskerîya M. Mihemmed Beşîr tê, diçe Manîsayê eskerîyê. Digel ku wê hingê nimêj qedexe ye jî, ew li wir dike ku ji fermanarên eskerîyê, çawişekî kurd mizgefta nîzamiyeyê mezin bike. Ew jî firsend dibîne ku li wê derê tecwîdnameya xwe ya bi navê *Zanîna Îlmê Tecwîdê* binivîse.

Peyra ji ber sedemên sîyasî wî dev ji wezîfeya melatîyê berdaye, ji xwe ra dikanekê vekirîye û nêzî 7 salan pê debara xwe kirîye. Di vê maweyê da ji ber sedemên sîyasî yên serdemê, neçar dimîne ku derê dikana xwe bigire. Di pey van rûdanan da dikeve îmtîhanên dînî yên xwendîngêhên fermî. Ji derve diplomeya orteokulê (dibistana navîn) distîne û dibe melayê fermî û li navenda Mêrdînê wekî îmamê mizgefta Mela Xelîl dest bi wezîfeya melatîya fermî dike. Piştî ku li gundekî bi qasî sê sala dimîne, tayîna xwe dibe Girbereşka Batmanê. Li vir jî piştî çend salan ji ber rûdanên sîyasî yên serdemê malnişîn dibe. Mela Beşîr di sala 2023yan de li Batmanê wefat kir.

2 Notên hevdîtîna taybet digel Mela Beşîr (1ê Adara 2021ê li mala wî ya Batmanê)

3 Şêx Qasim lawê Şêx Xalid e û li şûna bavê xwe 23 salan kar û barên terîqetê bi rê ve bir û sala 1977an di şêstsalîya imrê xwe de li Qubînê (Batman-Beşîr) wefat kir (1914-1977). Li goristana Kanîrewan medfûn e. (Hevdîtîna taybet digel Hecî Ebdirehmanê Kifîfî: 10.02.2022). (Hevdîtîna taybet digel Hecî Mihemedê Holî: 21.02.2023).

2. Perwerdeya Wî

Mela Mihemmed Beşîr serê pêşî li cem bavê xwe Mela Nezîr xwendîye. Bavê wî ku çûye hecê, di vegeerê da ji hecê Qur'aneke ku tecwîd jî tê da heye anîye, ew jî pê hîmî ilmê tecwîdê bûye. Piştî çendakî ew çûye Kercewsê û du salan mekteba cumhûrîyetê xwendîye. Peyra ew çûye cem Mela Mihemmed Şerîf,⁴ wî li Camîya Mezin a kevnare dest bi xwendina medreseyê kirîye. Ji wê derê, ji bo xwendinê çûye Hewrê ku nêzîkî wir e, li cem Mela Silêmanê Pirparî xwandîye. Piştî çendakî ji wir jî çûye Kevezoya Xwarî û du salan jî li wir xwendîye. M. Beşîr peyra çûye Ênê ba Seydayê Mela Seîd. Piştî çendakî îca çûye Aqûba ku li wir jî dîsa muderrîsê wan Mela Seîd bûye xwendîye. Ji ber ku di nav gundîyan da şer derdikeve û Seydayê Mela Seîd mudaxele dike, alîyek êrîşî Seyda dike, lêbelê wê hingê Mela Ubeydullah ku mirîdê Şêx Xalid e, li wir e û beytbêj e, Seyda ji wan diparêze. Li ser vê yekê ew alîyê din ê gundî gilîyê Mela Seîd dike û hukûmet wî digire. Mela Seîd jî digel ku çil sal imrê wî heye, ji ber ku hîn jî eskerî nekirîye, esker wî dişênin eskerîyê. Mela Beşîr wê hingê feqîyekî ciwan e, li pey seydayê xwe diçe qereqola Pira Zilek cihê ku wan Seydayê wî kirîye nezaretê, rê nadin hevdişînê, peyra cendirmeyên siwarî yê eskerîyê wî digel feqîyên din digirin. Di pey çendekî da wan berdidin. Mela Beşîr ji wir jî diçe Serdêfê ku nêzî Midyadê ye, sê çar mehan li wir li ba Mela Xelîlê Serdêfî⁵ dixwîne. Kitêbên dersê yê ilmê medreseyê xelas dike; lêbelê nabe nesîb ku îcaze wergire. Jixwe bawerîya wî ew e ku gava alimek ne layîqê îcazê be û seydayek îcazê bide, çawa ku şêxek xelîfetîyê bide yekî nelayîq gunehkar dibe, seyda jî gunehkar dibe.

3. Têkilîya Wî Digel Îlmê Tesewufê

Mele Beşîr ku Şêx Xalidê Zîlî⁶ dibîne, zîyaret dike û dikeve bin karîgerîya wî. Jixwe ji bav û kalan ve bi malbatî ew nêzî wî bûne. Ku Şêx Xalid wefat dike, digel seydayê xwe Mela Silêmanê Pirparî ku mirîdê Ş. Xalid e, diçe hewarîya wî û êdî hîn zêdetir bi wan ra dimîne. Di wan rojên perwerdeyê de dema diçe Ênê ba Seydayê Mela Seîd ku ew zavayê Şêx Mihemedê kurê Şêx Xalid e û di wextê xwe da digel Şêx Ebdulqudûs⁷ çûye Sûrî, şêxên Mala Zîlî ji nêz ve nas dike. Bi vî awayî êdî bi temamî di nav tekyaya û dergayên wan da cih digire.

4 Mele Mûhemmed Şerîf kurê Mele Şêxmûsê Batêrgiz/Kercews/Batman, mewlûdnameyêke bi navê *Rîsaletu'l-Usul fî Mewlûdî'r-Resûl* di sala 1976an da nivîsiye. Bnr. M. Zahir Ertekîn, "Di Edebîyata Me de Mewlûd û Rûberûkirina Mewlûdên Pêşîn ên Kurdî û Tirkî", *Uluslararası Kürdoloji Konferansı Bildirileri, Hakkari Üniversitesi*, Hakkari, 2011, r. 123-137.

5 Bi navê Şêx Xelîlê Serdêfî jî alimek li herêma Torê hebûye. Bnr. Taha Nas, "İdilli Bir Alim: Molla Ahmed Nas ve Eserleri (Mele Ahmedê Zinarexî)", *Geçmişten Günümüze İdil (Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri)*, Şırnak Üniversitesi, İstanbul, 2011, r. 364.

6 Şêx Xalidê Zîlî, kurê birayê Şêx Mihemedê Zîlî (wf. 1894) yê bi navê Evdîrehman (Bavo Kalo) e. Şêx Xalid îcaza xwe ji Şêx Xalidê Gulpewarê wergirtîye û ji ber ku di wextê Şêx Ahmedê Zîlî de xelkê gundê Zîla (Yeniçağlar) ew qebûl nekirîye, pêşî çûye li gundê Siloyê Hecî Emer, li Kifîfê bi cih bûye. Peyre çûye Kanîya Qîre, gundê Baherg zeqê, li ser daxwaza Hesoyê Bîrahîm ê Mala Nasir, li Kanîrewa, camî û tekîyaya xwe li Qubîne (Beşîri-Batman) ava kirîye. Nêzî 1331 sal 'emir kirîye û di sala 1954an de wefat kirîye. Ji ber rûdana sîyasî ya Bekîran de (1938) li Dîyarbekîrê, digel birayê xwe yê Şêx Badîn bi îdamê hatîye darizandin, peyre ji ber xizmetên wî yê ji bo artêşa hikûmetê ya wê hingê, cezayê wî ji dardakîrinê dadixîninê sirgûnê. Nêzî deh salan li alîyê Giresunê maye, peyre ku efû derketîye, digel irz û eyalê xwe vegeerîyaye welatê xwe. Peyre ji ber rûdanêke nava mirîdên wî, hikûmet wî sirgûnî bajarên mîna Balikesîr û Sokayê kirîye. Niha di quba xwe ya Kanîrewanê (Örmegözü-Beşîri-Batman) de medfûn e. (Hevdîtina taybet digel Hecî Ebdîrehmanê Sîtîyê: 10.02.2022). Wekî din dikarî bnr. İbrahim Bağdu, <https://www.evliyalar.net/seyyid-seyh-mevlana-halid-i-zilani-k-s/> (Tarîxa xwegihandinê: 17.02.2023)

7 Şêx Ebdulqudûs, lawê Şêx Xalidê Zîlî ye. Hikûmeta Tirkîyeyê, ji ber rûdanêke nava mirîdên bavê wî, ew mehkûm kirîye, wî jî digel mirîdên xwe, piştî ku çend salakî li ber xwe daye, derbasî Sûrîyeyê bûye û di sala 1939an de li wir wefat kirîye. (Hevdîtina taybet digel Hecî Ebdîrehmanê Sîtîyê: 10.02.2022); (Hevdîtina taybet digel Hecî Mihemedê Holî: 21.02.2023).

4. Berhemên Wî

Mela Beşîr hemû berhemên xwe bi terzê menzûm nivîsîne. Wî di biwarê îlmê ‘eqîde, îlmê tecwîd, sîyer (mewlûdname û meşhedname) û tesewufê de bi kurmancî û erebî berhem dane.

4.1. Berhemên Wî yên bi Kurmancî

4.1.1. Zanîna Îlmê Tecwîdê

Mela Beşîrê Îlyozê ev berhem di sala 1962yan de li Manîsayê, wextê ku esker bûye, li ber kitêbeke tecwîdê ya tirkî bi awayê nezmî, wekî wergereke menzûm bi kurmancî nivîsiye. Teşeyê nezmî yê menzûmeyê “qesîde” ye. Hejmara beytên wê 270 ye. Berhem, bi *Dîbace û Muqeddîmeyê* dest pê dîke û peyre mijarên tecwîdê berdewam dîke. Nivîskar ji bo her mijarekê bi awayê “Babu Meddê Tebîî” û “Babu Meddê Muttesil” nav danîne û 27 mijarên tecwîdê rave kirine. Ev tecwîdname bi awayê destnivîs li ber destê malbata Melayî mewcûd e û hîn nehatîye çapkirin. Sernavê wê yê ewil “Dîbace û Muqeddîme” ye û bi van beytan dest pê dîke:

“Hemd bo Xuda medh û sena
Selat li Tahaê ekremî
We reng e al û sehbê wî
Kewn û mekan ta ku hebî
Piştî selat û pur selam
Guhdarî bin gelî bira
Bêjim hinek sozê şîrîn
Rica qebûlê ji we bî”

Sernavê wê yê îlmê tecwîdê bi “Babu Mexaricu’l-Hurûf” bi van beytan dest pê dîke:

“Ewwel bizane qaîdek
Pur bûnê te faîde ye
Beyan bikim ez a niha
Tu jî ji dil hişyar bî
Herfê heca mexrecê wan
Ji devan çawa derdikevin”

Ev menzûmeyê tecwîdnameyê bi sernavê “Xatîme”yê diqede. Beyta wê ya meqteî wiha ye:

“Ey Rebbê qadir û pur xefûr
Rehma te ji qehrê zêde ye
Tu paqij î ji ‘eyb û lekan
Em muhtac in camêr tu yî”

“Temam bû bi arkûna Xudaê teala tertîb û nivîsandina kitaba navdayî bi *Zanîna Îlmê Tecwîd*, li ser destê Muhemmed Beşîrê heqîr, feqîr, di sala hezar û sê sed heştê û diduyan di paşîya Rebû’l-axir da di şehrê Manîsa da li eskerîyê. Ya Reb tu neşîr û nef’a wê ‘am bikî. Amîn. We sellellahu ‘ela seyyîdîna Muhemmed we alihî ecme‘în.”

4.1.2. Mewlûdname

M. Mihemmed Beşîr ev menzûme di sala 1397ê koçî da hûnaye. Herçendî beytên wê bi terzê “mesnewî”yê be jî, ji ber ku di pey her du beytan de “satir”eke ku bi temamê satirên din ên navberê da “hemserwa” ye heye. Hejmara beytên wê 244 e. Bi temamî 6 beş e û di serê her beşekê da ayeta

“İnnellahe we melaiketehu yusellûne ‘elennebîy” heye. Beşa dawî behsa şeva weilîdîna Cenabê Pêxember dike. Metnê vê berhemê bi awayê destnivîs li ber destê me mewcûd e û hîn nehatîye çapkirin. Beytên ewil yên menzûmeyê:

“Hemd bo Xuda li ser hemî alaê wî
Hemdekî go qenc kirîye hemdê wî
Hemd dikim hemd kirine ji nuhmê wî
Hemdê te bin go bi wî tabî‘ bi wî
Ya Ehmeda tu pir mezin me jî bi te tev perwer in”
Beytên dawî yên menzûmeyê ev in:
“Hemdê Xudê bin mewlida me giha xitam
Di çêbûn û behsa Nebî Fexra Enam
Hezar û sê sed û not heşt tarîx tamam
Di nav dehê Miherrem li ser xweyê bin selam
Bin dewr û daim tu carî jê qet nebin
Beyta ku navê şair tê de derbas dibe:
Guhdarê pak navê min e Mihemmed Beşîr
Bê taqet im xwey guneh im bi gunehê kesîr
Dia bikin bo min bi guneha bûme pîr
Ji bo qebûlkirina diaê were Xuda qedîr
Ji bo bav û kala rica dikim tevî bikin.”

4.1.3. Meşheda Huseynê Kurê Pêxemberê Axrê Zeman

M. Mihemmed Beşîrê Îlyozî ev menzûme di sala 1402yê koçî da li ber meşhednameyeke ‘erebî nivîsîye û di sala 1422yan da qedandîye. Çawa ku wî bi xetta xwe li serê nivîsîye, wî ev menzûmeya xwe li ser wezna *Rewdu'n-Ne'îma* Axtepî, bi terzê “mesnewî”yê hûnaye. Berhema wî ya herî berfireh ev e. Hejmara beytên wê 1950 ye. Mielîfî bi destnivîsa xwe ew nivîsîye û ev mena wê li ber destê me heye û hîn nehatîye çapkirin. Hejmara rûpelên wê 124 e.

Wî di destpêka berhemê da wiha nivîsîye: “Meşheda kurê Pêxemberê axirê zeman (Muhemmed ‘eleyhisselatu wesselam). Wergerandina Muhemmed Beşîrê ‘Îlyozî ji meşheda ‘erebî di sala hezar û çar sed û duduyan de, bi zimanê kurmancî, dikim hedîye ji boy milletê kurd. Ya Reb rêya rahatê nesîbê me bike. Amîn”

4.1.4. Medhîyeyên Tesewufî

Ji ber ku Mela Beşîr mensûbê terîqeta Mala Zilî ye, wî li ser malbata wan jî çend helbest hûnane ku teşeyê wan medhîye ye. Bi taybetî li ser Şêx Qasim in. Ev helbestên wî wekî destnivîs mewcûd e û hîn nehatine çapkirin.

4.1.5. ‘Eqîdeya Îmanê⁸

M. M. Beşîrê kurê Mela Nezîr ev menzûmeya xwe di sala 1376an da bi terzê “mesnewî”yê hûnaye. Berhem gişt ji 15 beş, xatîmeya û beşa selatan pêk dihê. Hejmara malikên wê gişt 267 e. Berhem hîn nehatîye çapkirin.

8 Spas ji Ebdurrehman Aslan Xoce ra ku wî ev metin ji bo vê xebatê şand. Herwiha wî metna vê gotarê jî xwend û xeletiyên me sererast kirin. Mala wî ava.

Navê beşa yekem Îbtîda û peyra bi dorê ev sernavên beşan hatine: Sifetên Xweda yên Wacibê Selbî, Sifetên Xweda yên Me'anî, Sifetên Xweda yên Me'newî, Sifetên ku ji Xwedê ra ne Gengaz in, Sifetên ku ji Xwedê ra Caiz in, Delîlên Sifetên Xweda, Tiştên Wacib li ser Pêxemberan, Her Du Hevokên Şehadetê, Tiştên Di Derbarê Pêxemberan de Naskirina Wacib, Beşa Milyaketan, Ewladên Pêxemberan, Pîrekên Hz. Pêxember, Beşa Neseba Wî, Tiştên Belavbûyî ku Bawerîya bi Wan Wacib e, Beşa Nîqaşên Qiyametê, Beşa Dawîya Pirtûkê, Beşa Selat û Selaman li ser Hz. Pêxember.

Beşa Destpêka 'Eqîdeyê:

Bîsmillahi min kirî îbtîda
 Wiha reng bi hemdê kerîmê Xweda
 Di gel şukrê pir hem sena jî me kir
 Selat û selam jî me pê re dikir
 Li ser Ehmedê seyyîdê îns û can
 Muhemmed ew e fexrê herdu cihan
 Beşa Dawî ya 'Eqîdeyê:
 Îşaret bi dil bû bi dil tê xeber
 Beşîrê feqîrê ku nezan e her
 Selat û selamê bê hed û jimar
 Bibarin li ser Ehmedê mu'teber
 Di piştî selat û selam ya qelam
 Rehet be li Ehmed tu jî dem bi dem

5.2. Berhemên Wî yên bi Erebi

Şairî, helbestên xwe yên bi zimanê erebî, li ser mijarên tesewufî hûnane. Teşeyê nezmî yê van helbestan xezel e. Wekî destnivîs mawcûd in û nehatine çapkirin. Helbestên wî yên bi zimanê erebî yên bi navê *Nezmu'l-Wud*, *Şuhûdu'l-Hesen* û *Kenzukunne* bi terzê xezelê ne.

Ji bilî van xebatan, bi navê *Haşiyetu'l-Furqaniyye 'ela's-Se'dîniyye* ku li ser pirtûkeke gramera erebî şerheke bi erebî ye û xebateke din bi navê *el-Feaidu'l-Xalidiyye* ku şerha *Terkîbê* bi zimanê erebî dike wekî destnivîs di nav defterên Îlyozî da hatin dîtin.⁹ Çi heye ku li ser wan ne tarîxa nivîsînê heye, ne jî navê muellif û mustensix. Tenê li ser destnivîsa bi navê *Haşiyetu'l-Furqaniyye 'ela's-Se'dîniyye* îfadeyeke ku ne bi qelama metna destnivîsê ye, bi vî awayî heye: “Sahib we malikehu Ehmed el-Comanî.”

Ji ber ku teşeyê xetên nivîsê ne di dirûvê xetên Îlyozî da ne, me nekarî wan wekî berhemên wî li vir bi cih bikin.

5.3. Helbestên Wî yên Curbicur ên Kurmancî

Îlyozî helbestek li ser “tutûn”ê, yek li ser hîdayetê, yek li ser îda Remezanê û yek jî li ser îda Qurbanê nivîsiye. Ligel van wî hin helbestên li ser mijarên din jî hûnane. Xezela wî ya bi navê *Keşfu'z-Zunûn* 20 beyt e. Dîyar e ku wekî din jî helbestên wî yên li ser mijarên cuda cuda hebûne; bes di pêvajoya amadekirina vê lêkolînê da hemû bi destê me neketin. Xezela wî ya bi navê *Keşfu'z-Zunûn* bi vî awayî dest pê dike:

Ey alimê keşfê zunûn wey xweyê emrê kaf û nûn
 Ey rahimê ku lê nebûn îhsan ji dergahê te tê

9 Mala akademîsyen Ebdurrehman Aslan ava ku wî ev metin ji bo vê xebatê bi destê xwe teslîm kir. (Tarîxa hevdi-tinê: 05.01.2024).

Îhsan ji te bê mîsal sahib etaê bêfîsal
 Dewa bîne dengê delal xweyê eta û minetê
 Derê mineta te ebd û kole naşakiran cemle melûl
 Ya Reb reca min ke qebûl guhdêrê surra wehdetê
 Helbesteke wî ya bi navê *Ey Tutinê* bi vî terzî dest pê dike:
 Ey tutinê ey tutunê û şîrîna dilê minê
 Ez te nadim bi malê dinê tutin bi min çîqa xweş e
 Zewq û lezzet pir tê heye jê xweştir qe çî heye
 Ev ji dilê rast jî wê yekê li min neke reş e
 Ji tutinê nakim fedî tu car zerer min jê nedî
 Ev çil sal e bûm xwedî nedirî ye gelek geş e
 Ez ê vexwim duwê şîrîna nakî li min derd û birîn
 Mela Beşîr kire qîrîn deng tê nema ew nexweş e
 Dibê li min qet deng nema ez nexweş im ve çî xema
 Ez jî yekî wekî we me ez ne wek bavê Bilalê Hebeş e
 Ez ji tutinê gelek dêşim di nav çendakî de pur têşim
 Bihî û duxanê ez dikêşim bi min tutin wekî leş e
 Rast e kî ku nekêşê serê wî jî pur diêşî
 Divê bidinê hingivê mêşê a jî hinek ji zebeş e
 Dilkêş bese e ji henek e vîna bi Seyda qet meke
 Weqta wî derî veke Seyda nabî çî pir geş e
 Ew Seydayê Mela Beşîr ti car nakim wî najîm
 Exlaqnerm e wekî hevîr dilgeş gelek itir xweş e
 Ey Seydayê Mela Beşîr tutinê jî wek pîvaz û sîr
 Vana daîm tu bîne bîr her du çî ne ser bi çêş e
 Pîrsê bike navê çî ye ax dal dafî'î ye
 Ev helbesteke kudî ye Seyda gelek çîqa xweş e

5. Helbestên ji Şairên Curbicur

Îlyozî hin helbestên Sîyahpoş, Sîraceddînê Xelîlî û Gurdilî¹⁰ jî di nav defterên xwe da bi cih kirine:

Hewar ji destê neyara
 Ya nîn serê me kurda
 Werin ey dost û yara
 Yekî bikin di pê da
 Bibin teşbîhê mara
 Nedin dijmin nevida
 Wekî şêrenizara
 Girê din kom û bend e
 Bi hev ra wek biran
 Bikin tefaq û kom e

10 “Gurdilî” nexlesa Mele Îmadeddînê kurê mele Hesenê kurê Feqe ‘Elî ye. Ew ji gundê Kirîvaya Misircê (Kurtalan) ye. Mele Îmadeddîn di sala 1937an da li Elebobacîyanê hatîye dinyayê. Wî li gundê Mezrê ji Seydayê Şêx Beşîr, li Tilmizê Seydayê Mele Faîq, li Korikê ji Mele Silêman, li Yuwacixê (Îwacixê) ji Mele Emer, li Ehmedîyê ji Şêx Arîf û Şêx Efîf, li Batmanê ji Seydayê Şêx Fexredîn, li Sergewra ji Seydayê Mele Ebdula ders wergirtîye. Gurdilî di sala 1960î da ji Mele Ebdullahê Sergewra îcazeya xwe girtîye. Mele Îmadeddîn di sala 2020î da li Batmanê wefat kir. *Dîwaneke wî û otobîyografiya wî bi navê Kurtejiyana Min* heye. (Seîd Veroj, “Helbestvanê Kurd Seydayê Gurdilî (Mele Îmadeddîn)”, <https://kovarabir.com/10168/seid-veroj-helbestvane-kurd-seydaye-gurdili-mele-imadeddin/> (Tarîxa xwepêgahîdînê: 18.03.2024; 16:57)

Devbixwîn bin wek gura bin
Herin qirên rom e
Bi tedbîr û biratî
Li ser vebikin dom e

Mersîyeya Gurdilanî ye ku li ser wefata Şêx Qasimê Zilî hûnaye, tê da “bindestîya miletê xwe” û “rewşa welatê xwe” jî derbirîye:

Çi atomek li dil da bû wefata Şêxê Zilanî
Bi ah û hesret û derd im ji hicrana Şêxê Zilanî
Felek mala te ne ava be kesî re ne wefadar î
Li min winda bû Şêx Qasim gula nav baxê Zilanî
Evê dinya xweş û şîrîn di çavê min de çîqa reş bû
Çi kum bi zêr û zîv û mal di piştî Şêx Zilanî
Ji Yezdanê mezin her dem fikir min hêvî û zarî
Bi min carek nedî dîtî wefata Şahê Zilanî
Çi go barek giran e ev, nekarî kesî go ew hildî
Nexasim ew kesê wek min nêzik û dostê Zilanî
Ji hova ez dinalim û bi nalîn û bi giryan im
Şev û roja nîne rahet ji firaqa Şêxê Zilanî
Çawa negirîm heq e bigirîm heta ku hêstriê'm xûn bê
Ji boy vî miletê bindest gelek perwaz bû Zilanî
Li Kurdistan dinêrim ez bi bajar û bi gundê xu
Çi şînek wan girê dabûn ji bona Şêxê Zilanî
Çi go mîrek cenab'alî wana zû wî winda kir
Çi reş bû şîlaê dida bûn ser ku wan widan kir Zilanî
Bi camêrî hezar Hatem bi nanê xu li paş hiştin
Cihê jar û feqîra tim di Tekyaya Şêxê Zilanî¹¹

Helbesteke ku mirov ji destnivîsa Îlyozî pê dernaxe bê aydê kîjan şairî ye wiha ye:

Cewr qehr û xedeba Xway felek qetek e tu bes
Dil heland û dil şewitandibûn bi şubhê xanî xes
Ah û nalîn ji wê daîm diçin ta neh tebeq
Mislê bilbil em bi efxan in me nîne qet hewes
Çar ke dil pare pare ey hebîba seddê dîn
Qapîyê rehmê veke tu bil'ekis bigire tu bes
Padişahê dewrê axir qabil û ba huner î
Weqta bêtî hîddetê yaxet em di ber ser es
Alemê wêran dîkin zulfê te ey çîn çîn heman
Meyildar in dilşîyar in zarîne me wek çeres
Asarê îlim û terîqet her ji te peyda dibin
Hen û hen tu wê 'alemê qam vetures
Qesîdea wehdet digirt nûra cemala zulcelal
Nazika dêma xumarî di bi ser ve bules
Şahidê husna ezel remzek ji ber taa te bit
Alema kewn û mekan ji quyûdatan qebes
Ev esîrê xurbetê dil ma li ser qirna şepal
Bê mecal û bê delîl e îlla qafa muqtebes

¹¹ Berdewamiya vê helbestê dirêj e.

Tu hekîmê haziq î cerhê dilê min bê hîsab
Ke rahê heq bi min ra nîşan de rê li ber min multebes

6. Vedîtînen Lêkolînê û Analîza Wan

6.1. Kesayetîya Edebî û Ramyarî ya Mela Mihemmed Beşîrê Îlyozî

M. M. Beşîr di serdema rûdanên civakî û sîyasî yê mezîna da hatîye dinyayê. Ew di nav keşûhewayeke sar û dijwar a civakî da li welatê xwe mezîna bûye. Wê hingê di navbera rejîma nû ya cîmhurîyetê û xanedan, şêx û alimên herêmê da geremolek hebûye. Lewra bivê nevwê çawa ku haya wî ji hêla wî ya neteweyî çêbûye, alîyê wî yê îlmî, dînî û tesewufî jî bi pêş ketîye. Di wextê wî da, pîrên terîqeta Mala Zîlî jî tê da, gelek xuyanîyên tesewufê tûşî girtin û sirgûnê bûne. Bi tevî vê, di wextê wî da li alîyekî rûdanên azadîxwaz ên kurdan; li alîyekî din jî tevgerên dînî-îslamî yê kurdan di nav liv û tevgeran da bûne. Mela Beşîr, wekî serkirdeyekî nav giregir û xuyanîyên ehlê medrese û tekyayan, bi awayekî rasterast ketîye bin bandora van cure rûdanan. Lewra mîna seyda û mutesewufên serdema xwe ku wan di qada edebîyata dînî da dabû ser şopa edîben alim ên Mala Aqtepiyan, wî jî berhemên xwe yê dînî bi zimanê kurdî nivîsîne.

Navê berhemê	Cureyê wê edebî	Zimanê Wê	Hejmara beytên wê
'Eqîdeya Îmanê	Mesnewî	Kurmancî	267
Mewlûd	Mesnewî	Kurmancî	244
Meqtelname	Mesnewî	Kurmancî	1950
Tecwîdname	Mesnewî	Kurmancî	270
Keşfu'z-Zunûn	Xezel	Kurmancî	20

Çawa ku ji tabloya jorîn jî xuya dibe, ji bilî xebatên wî yê dîn, çar berhemên serekî yê Mela Beşîr bi kurmancî hene. Mijara her çaran jî dînî ye û hemû jî bi teşeyê menzûm in. Ji van menzûmeyan berhema ku qewareya wê ji temamê yê dîn mezintir e, *Meşhednameya Hz. Huseyn e*, peyra *Tecwîdname*, peyra *'Eqîdeya Îmanê*, *Mewlûdname* û herî dawî jî xezela bi navê *Keşfu'z-Zunûn* tê.

6.2. Cihê Wî di Ekolên Edebî yê Dîroka Edebîyata Kurmancî da

Mela Beşîr, bi xetta destê xwe li ser menzûmeya xwe ya Meşhedê nivîsiye, wî ev menzûmeya xwe li ser wezna mesnewîya *Rewdu'n-Ne'îma* Axtepi hûnaye. Ji vê jî dîyar dibe ku haya wî ji Ekola Aqtepiyan heye û wî li ber vê berhema Şêx Ebdurrehmanê Aqtepi meşhednameya xwe nivîsiye. Çawa ku wî bi xwe jî di serê menzûmeya xwe ya *Meşhednameyê* da dîyar kirîye, wî di weznê da *Rewdu'n-Ne'îm* esas girtîye. Gava em li wezna wê dinîherin, dibînin ku ji qalibên wezna erûzê, li ser "fe'ûlun fe'ûlun fe'ûl" e. Çawa ku ji zimanê mesnewîya Îlyozî jî dîyar dibe, wî wekî zimanê standard ê edebîyata nivîskî ya klasîk, terz û teherê Axtepiyan ji zimanê xwe ra mînak girtîye; bes di wezna metna wî da kêmahî hene:

Dikim îbtida bi hemdê kerîm
Digel pir selewata li hebîbê 'ezîm
Tevî al û sehaba welî nêzî wî
Ku ehlê 'eba ne ji nêv malê wî

Wekî din di hevdeştin û hevpeyvînê da jî wî bi xwe ev helwesta xwe dîyar kir. Tiştê ku heye wî di biwarê tesewufê da daye ser şopa Şêx Xalidê Zilî.

Encam

Mela Beşîr, endamê malbateke alim a herêma Batmanê ye. Mîrê Cizîrê gundek daye kalê wî yê bi navê Derwêş û ew bi malbatî li wir bi cih bûye. Bavê Mela Beşîr jî mela ye, lewra vî edîbî tehsîla xwe ya ewil, di salên zarokatiya xwe da li ber destê bavê xwe dîtîye. Ev ku heye, jê ra bûye avantajê mezîna ku di warê xwênariyê da zû bi pêş bikeve. Di serdema wî da herçendî derfetên ilm û îrfanê kêmbin jî, dîsa wî rê û dirb bi dest xistine ku di medreseyên giring ên herêmê da, li ber destê alimên muteber ên wê serdemê, ilmê îslamî tehsîl bike û di vî qadê da heta pile û payeya îcazê bilind bibe. Wî li cem mela û miderisên navdar ên mîna Mela Mihemed Şerîf (Kercews), Mela Silêmanê Pirparî (Hewrê), Mela Seîd (Ênê û Aqûba), Mela Xelîlê Serdêfî (Serdêf-Midyad) xwendîye. Ji ber ku Mela Beşîr di medreseya Mela Mihemed Beşîrê Kercewsê da xwendîye û seydayê wî Mela Şerîf jî mewlûdnameyek nivîsîye, dibe ku ew bi xwe jî ketibe bin karîgeriya seydayê xwe û wî jî li ser vî êkolê mewlûdnameya xwe nivîsibe.

Îlyozî çawa ku di tehsîla xwe ya ilmê medreseyê da gihastîye pile û payeya bilind, derketîye xizmeta mîletî jî. Wî hem li mizgeftên herêmê wezîfeya îmamtiyê kirîye, hem jî pê ra li gor derfetên xwe û derfetên gundîyan medrese vekirîye û mideristî kirîye. Bi tevî vî, ji ber ku bi malbatî nêzî şêxên Mala Zilî yê devera Kanîrewan bûne, derfet jê ra çê bûye ku di biwara tesewufê da jî xwe bigihîne. Bi alîkariya dam û dezgayên vî terîqetê, wî kariye li gundên cîya cîya yê vî herêmê melatî bike, kar û barên birêvebirina medreseyan pêk biêne û di ber îrşada civaka xwe da kedeke baş bide.

Ji bîyografî, berhemên wî û ji hevdiştin û hevpeyvînên digel wî dîyar dibe ku çawa meyla dilê wî li ser ehlê beyta Cenabê Pêxember (wekî menzûmeya wî ya *Meqtelnameya Hz. Huseyn*), alimên medreseyan, pîrên terîqetê û realîteya dînê wî ye, pê ra jî dilxwazê maf û azadiya gelê xwe bûye. Ji helbestên wî yê Ehlê Beytê xuya dibe ku wî jî daye ser çexer û ekola edebî ya Şêx Ebdirehmanê Axtepî. Çinku edîbên Ekola Axtepî, dildar û dilsozên mezîna Ehlê Beytê ne û wan zêde giranî û giringî daye wesifandina Ehlê Beyta Pêxemberê Îslamê Cenabê Muhemmed. Ev terzê wî yê edebî, di zimanê helbestên wî da jî xuya dibe. Çunkî wî jî berhemên xwe bi kurmancîyeke xwerû ku xelkê awam jî bi hêsanî dikare tê bigihîje nivîsîne. Lewra wekî êkol, ew jî bi rêbaza berhemên xwe, dikeve bin banê tradîsyona edebî ya ekola Aqtepîyan.

Berhemên wî hema hema bi temamî dînî ne û wî li dor ekola edebîyata klasîk a îslamî teşe daye wan. Mîna piraniya edîbên edebîyata medreseyên herêmê, wî jî digel hin helbestên tesewufî û civakî, mesnewîyeke mewlûdê, 'eqîdeyeke îmanê, tecwîdnameyek û meqtelnameyek li kullîyata edebîyata îslamî ya kurdî zêde kirîye.

Heke hemû helbestên wî yê bi zimanê erebî û kurmancî li hev bihên komkirin, ihtîmal heye ku diwaneke wî derkeve meydanê. Lewra pêdivî bi xebatên hîn berfirehtir ên li ser wî û berhemên wî heye.

EXTENDED ABSTRACT

On various occasions in the Batman region, it was rumored that an elderly madrasa scholar named Mela Beşîr had written masnavi and poems in Kurdish, but there was no concrete and written information about the biography and works of this author. So this bothered us because it was a problem and it had to be solved sooner rather than later. Without a scientific study of his biography and works while he was still alive, there was a risk that his biography would not be well known and his works would be lost. Therefore, the place of him and his works in the history of Kurdish literature could not be determined. Naturally, this research identified this situation as a research problem and sought answers to questions such as “Who is Mela Beşîr, what kind of works did he produce in Kurdish and other languages, and in which literary tradition do his works belong in the history of Kurmanji literature?”.

In order to solve this problem, we embarked on a field study in order to see the scholar, learn about his biography, and get to know and promote his works. We met with him at his home and received answers to the questions we had prepared in advance. During the course of the study, it was determined that Mela Beşîr was a scholar and intellectual who was educated in the important madrasas of Tor and Batman region, took lessons from the notable muderris of the period, and wrote literary and religious works in Kurmanji and Arabic.

On the basis of this fieldwork, after collecting the necessary information about the author’s family, biography and works, and after analyzing his literary personality and works based on the data, it was determined that Mela Beşîr was born in 1938 in the village of Îlyoz in the Kercewsê (Gerçüş) district of Batman, that he also received Sufi education in the important tekkes of the region, and that he rose to a high degree in two fields, especially in madrasah. After completing his madrasa education, he obtained his Imam Hatip High School diploma, which is an official institution of the Republic of Turkey, by studying outside, and then officially worked as an imam in state mosques and taught classical madrasa style students for a certain period of time.

In addition to his scholarly works and religious services, Mela Beşîr also wrote literary and religious works in Arabic and Kurmanji under the title *‘Eqîdeya Îmanê*, especially a verse al-’aqidaname (267 couplets), a mawlid masnavi (244 couplets) under the title *Mewlûdname*, and a maqtelname (1950 couplets) in verse under the title *Meşheda Huseynê Kurê Pêxemberê Axrê Zeman*. In addition to writing a tajwîdnama in verse under the title *Zanîna Îlmê Tecwîdê* (270 couplets) from a Turkish tajwîd text, he also wrote some poems on mystical and social issues in Arabic. A Kurmanji ghazal of 20 couplets titled *Keşfu’z-Zunûn*, a Kurmanji ghazal titled *Ey Tutinê* and another Kurmanji ghazal titled *Cewr Qehr û Xedeba Xway*, the exact authorship of which has not been determined, were also found in the manuscripts. The poet wrote all these works in Arabic script.

The manuscript notebooks also include a mersiyah written by Molla Imad al-Din (Gurdilî) on Sheikh Qasim, the Sufi order priest of the Zilan tekke in Besiri, and a poem each by Siyahpoş and Mela Siraceddinê Xelîfî. From the theme and style of his Maktelname, it is clear that he follows the Aktepe School, one of the literary traditions in the history of Kurdish literature. The influence of Melayê Bateyî can be seen in his Mawlid masnavi. The influence of Ehmedê Xanî is also seen in his masnavi *‘Eqîdeya Îmanê*. Mela Beşîr died in Batman in 2022.

Despite this literary output and the passage of nearly half a century, none of his works have ever been published. We have translated some of his manuscripts into Kurdish Latin script, but so far they have not been published. If academic studies were conducted on his works, his place in the historical literary traditions of Kurdish literature could be more clearly defined.

Çavkanî

Ertekîn, M. Zahir, “Di Edebîyata Me de Mewlûd û Rûberûkirina Mewlûdên Pêşîn ên Kurdî û Tirkî”, *Uluslararası Kürdoloji Konferansı Bildirileri, Hakkari Üniversitesi, Hkkari*, 2011

Nas, Taha, “İdilli Bir Alim: Molla Ahmed Nas ve Eserleri (Mele Ahmedê Zinarexî)”, *Geçmişten Günümüze İdil (Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri, Şırnak Üniversitesi, İstanbul*, 2011, r. 364.

Çavkanîyên Dijîtal

<https://www.evliyalar.net/seyh-muhammed-kasim-zilani-k-s/>

<https://www.evliyalar.net/seyyid-seyh-mevlana-halid-i-zilani-k-s/>

Seîd Veroj, “Helbestvanê Kurd Seydayê Gurdilî (Mele Îmadeddîn), <https://kovarabir.com/10168/seid-veroj-helbestvane-kurd-seydaye-gurdili-mele-imadeddin/>

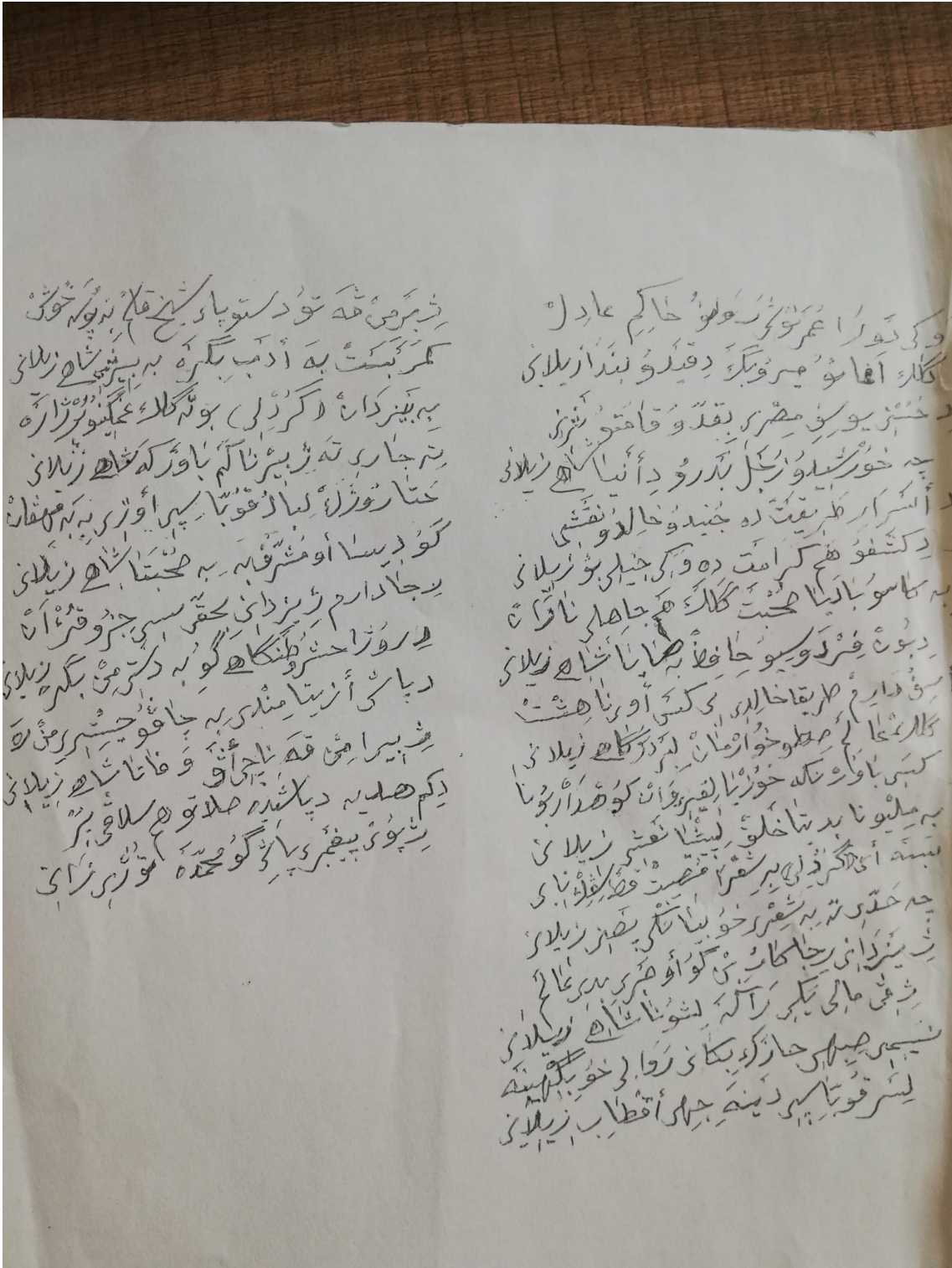
Çavkanîyên Zindî

Notên hevdîtî û hevpeyvîna taybet ên digel Mela Mihemed Beşîrê kurê Mela Nezîrê Îlyozî, 1ê Adara 2021ê li mala wî ya Batmanê.

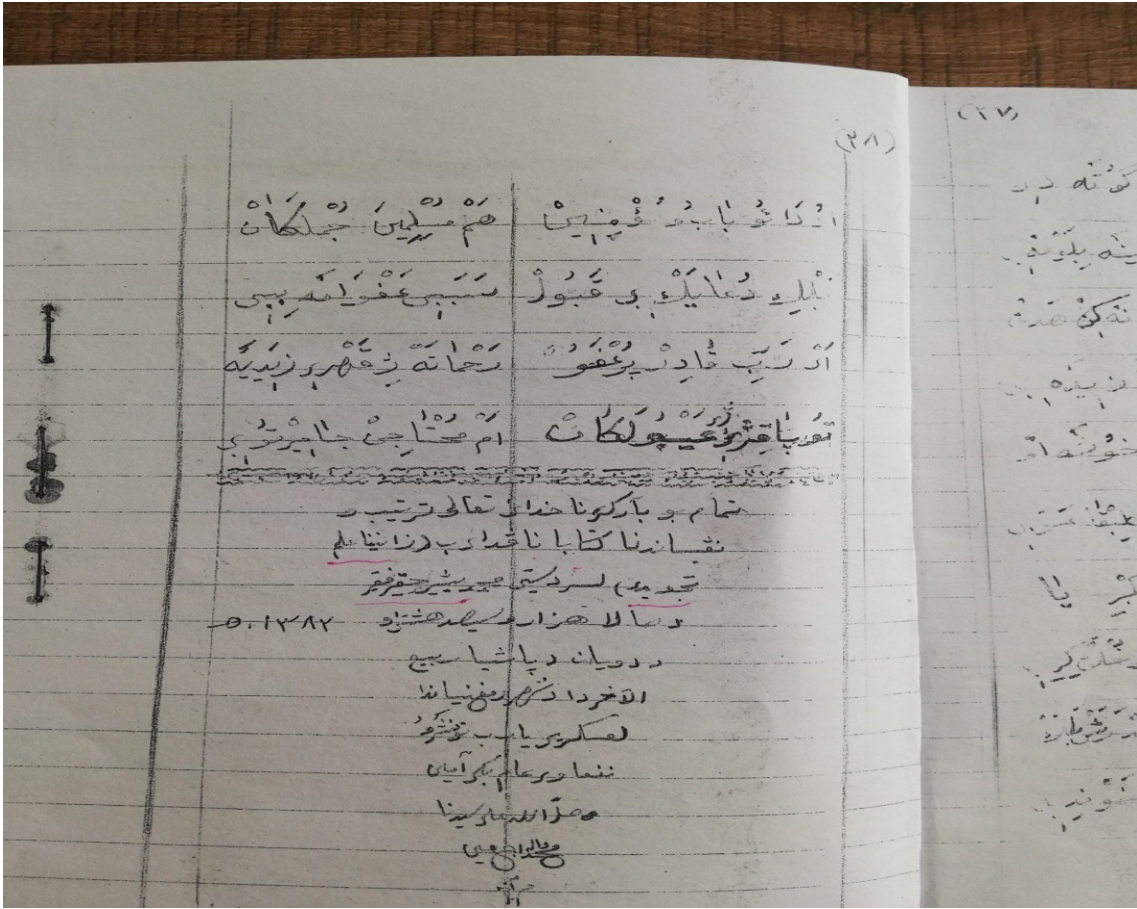
Hecî Ebdirehmanê Kiffî, 83 salî, ji gundê Kiffê, mirîd û wekilê dergayê Mala Şêx Qasim e.

Hecî Mihemedê Holî 91 salî, ji gundê Holê.

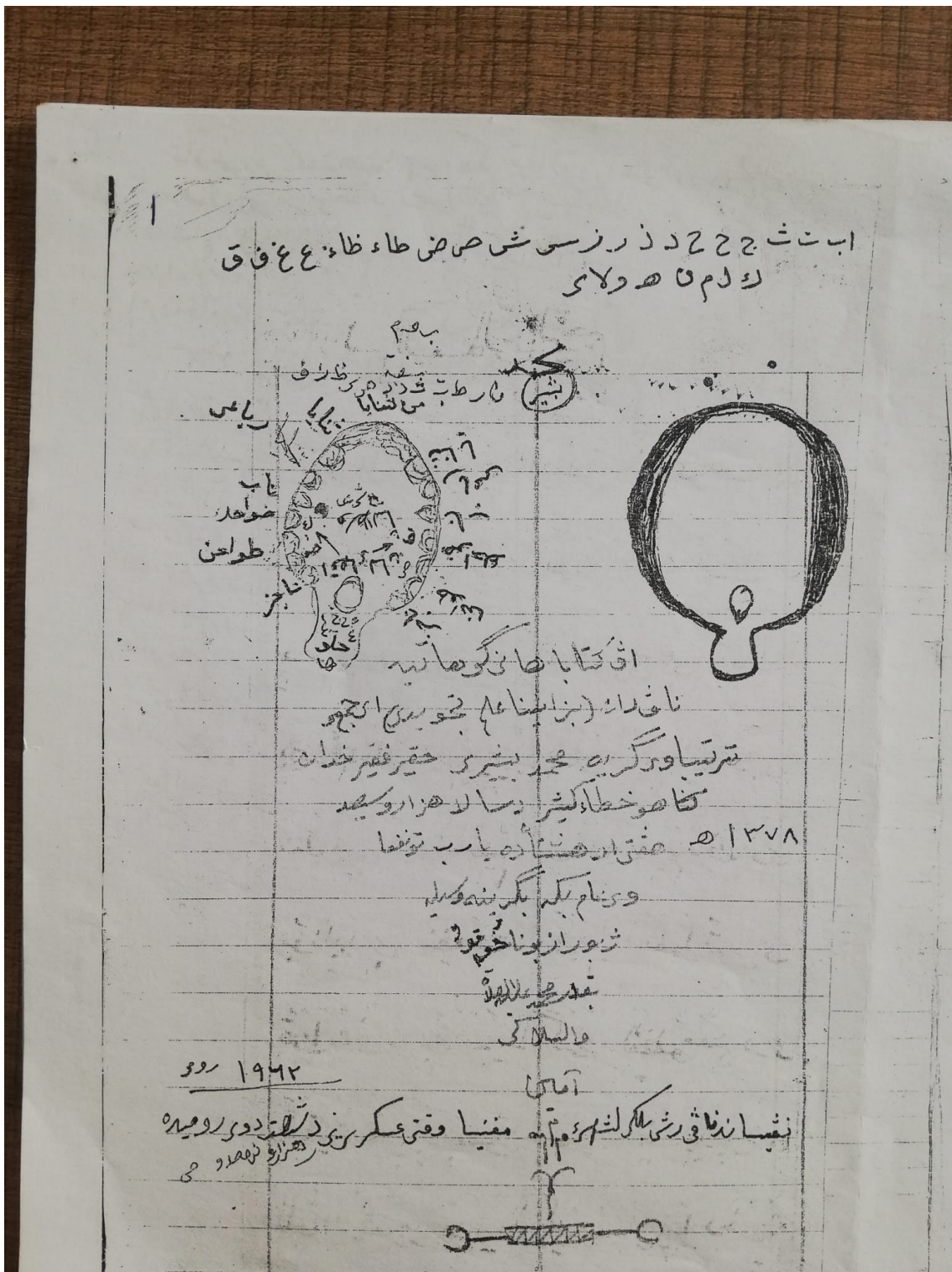
Pêvek

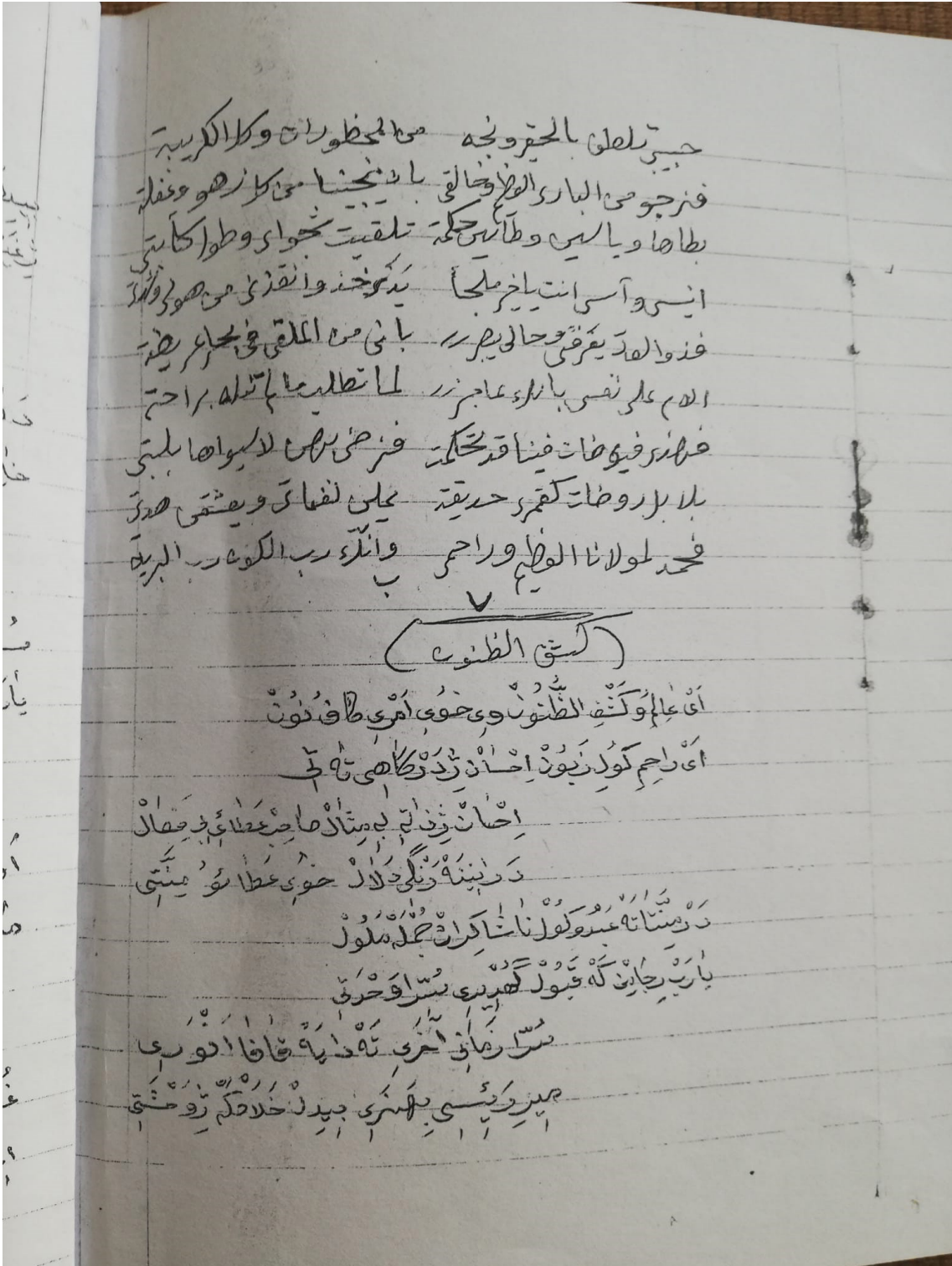
Metna destxet a mersiyeya Gurdilî ku li ser Şêx Qasim hûnaye.

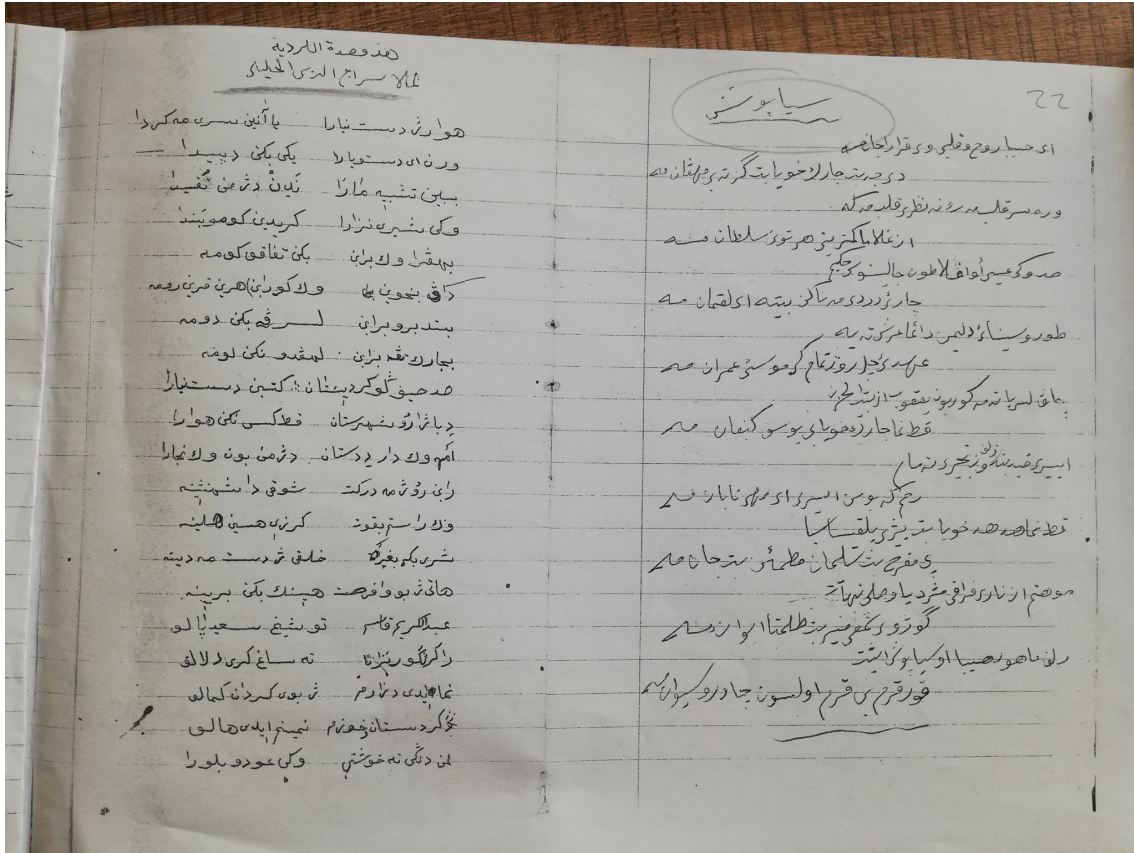
Metna destxet a Tecwîdnameya Îlyozî ji rûpelê dawî

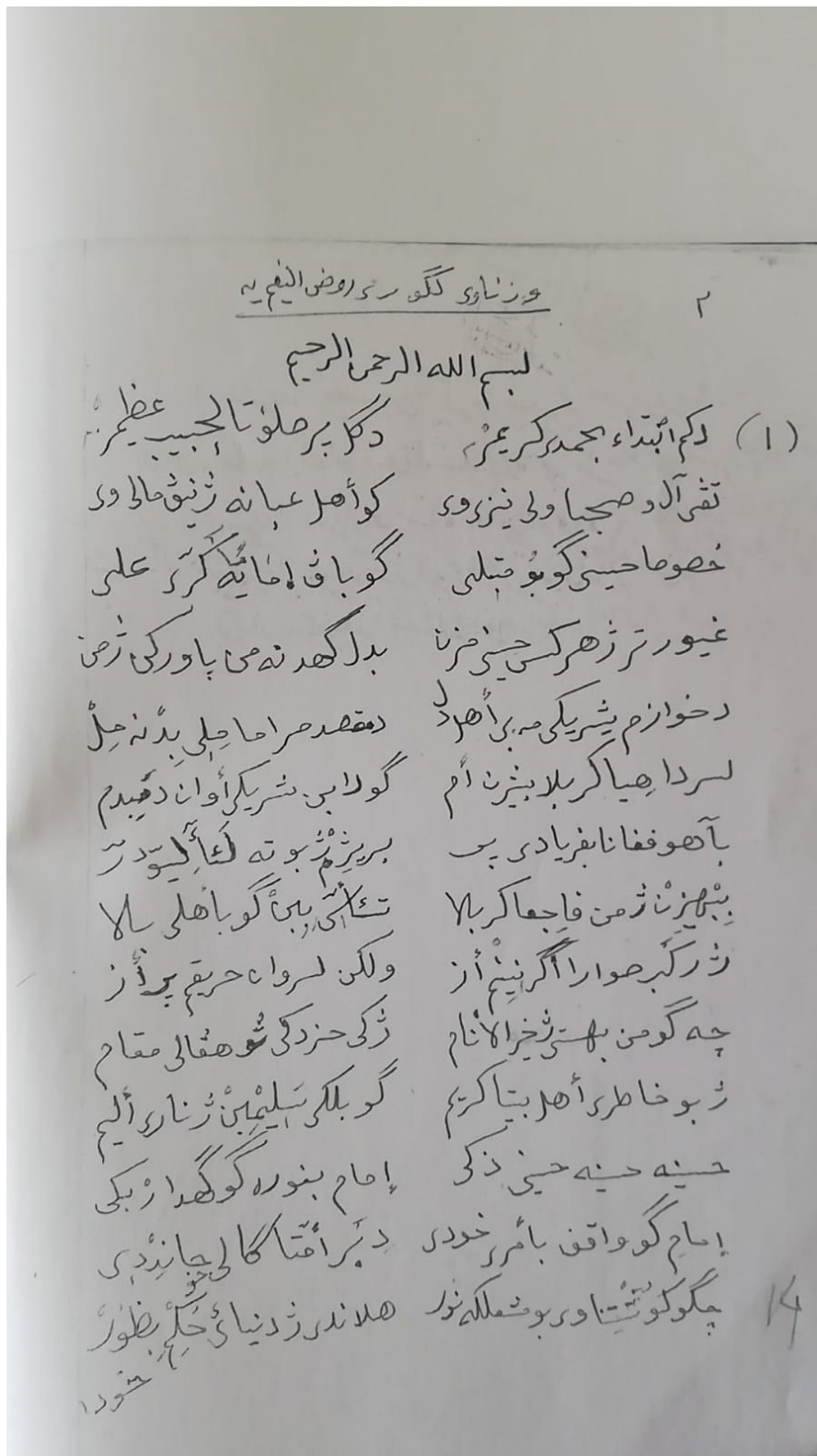
Metna destxet a Tecwîdnameya Îlyozî rûpelê ewil

Destnivîsa wî ya helbestên bi zimanê Erebi

Helbesteke Siyahpo yek ya Sîracedîne Xelîlî

Destpêka Meşhednameyê

۱۲۶
رِخْوَنِ كِیڤِ رِیڤِیَا وَ اَوِیَا
خَاتِرِ زَرْدِ خَوَزِمِ زِ كَلِمِ مِثْمِثِ
قَبُولِكِه دُعَا مِیڤِ رِیڤِیَا
دِلِ اَهْزَارِ جَارِ مِثْمِثِ
هَوَا زِ حَمْدِ وَ شُكْرِ وَ شَا بُو خَوَلَا

محمد خلد ظاهری انبیا / اصف
شوه از خوزم دعای مین
زهر کس خوزم دعا انجمن
یه بیسی شعبان خاتم بر بوال
تیشی گوید ز می کوی شادان

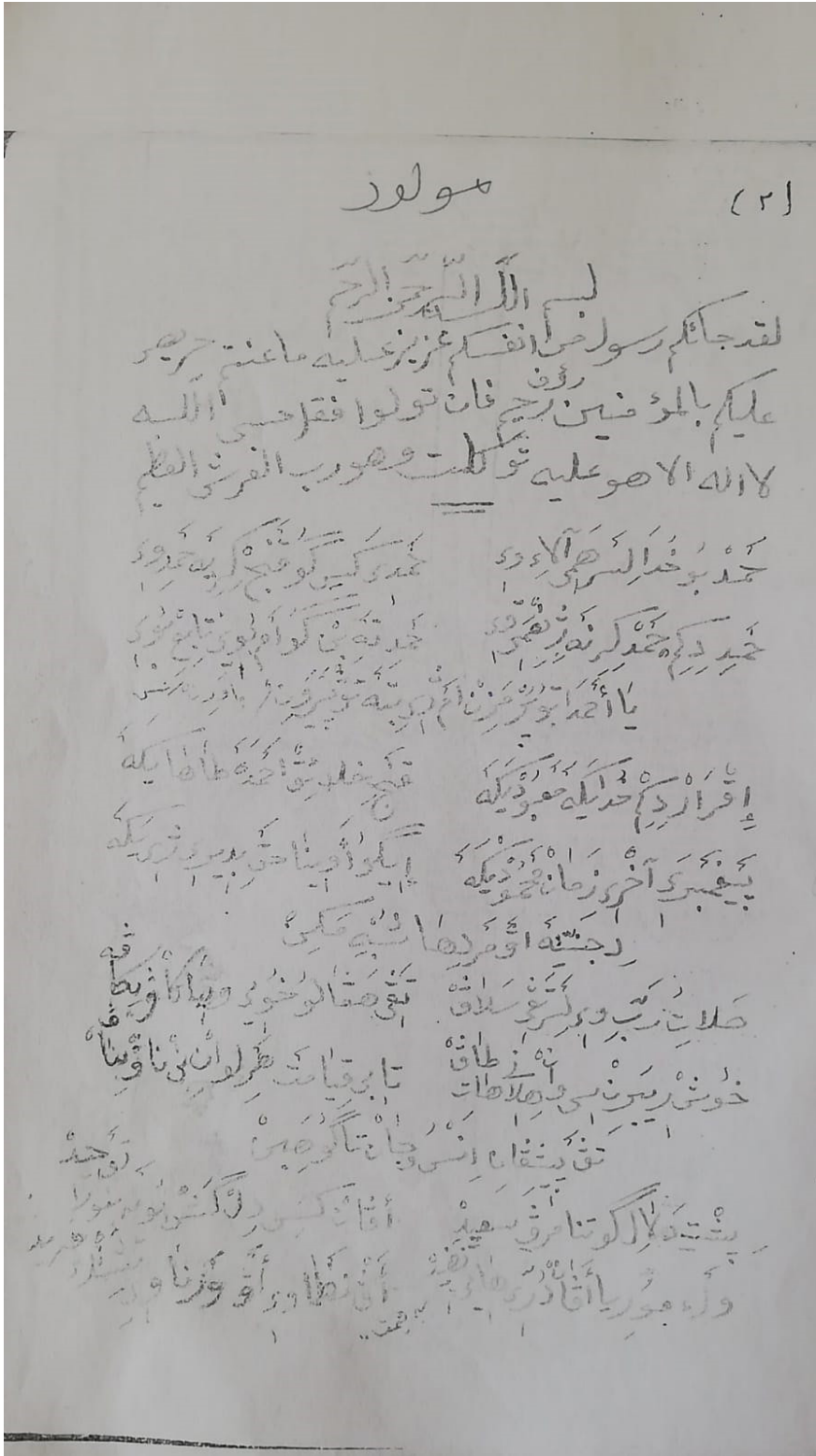
تمت / تمام بود سال ۱۹۲۲ / ۱۳۰۱
خوئی بر تو کوی نفس کار محمد بشری میلوزی

خود اندی بر تو کام هو که بدین
لیق را بید و بر تو صاحب
دخونان خوسند علی حیدره
گوه می دیتی وانا از مین
دیشیم راهشده دلتر علی
هنگام مندی او ز دهات
آق خونام دیتی دناق
تا دیلاقی خون قبولم
شفاعت او از رجائی دلم
خدا یازنهارش که وان الله
ایراداتیه اگر خورای مریز
صلواتی بر تو می زیار
نصوحا زبوی بر تو می زیار

به فکره چاوان آقا نه بیسی
ایرادا خوبایی و طایچه
حسین زری دنگر و در کوی
چو گو خوب باقر زنده از در
ماچگر بد لکی شواط و ک
به شو قلم بر و شوی ماچگر روح
گد می هدیه دابو بوی بر تو
همه دور تکم یار بر زاهد
بدر دوی بکلم گو وانه کرم
هس زور دار و هنر شریک
بچا گو به فکره حجر آبن
لسر کالو با فقا و اشرفی
تق و انجوز و هفتا هفتین
انزور

1950

Dawîya Meshednameyê

Destpêka Mewlûdê